

to postavi ultimativno, vi pristanete (šta ćete), i poslije se drugi prevodioci s pravom ljute zbog nepravednog tretmana. Ili, kad saradnici neće da vam daju tekstove u kopijama, neće da prilože korigirane tekstove, neće da se drže minimuma tehničkih zahtjeva. Ali, to se sve zaboravi kad se knjiga pojavi. Pod *raditi zajedno*, kao ono što pričeljkujem, mislila sam nešto drugo, što se rjeđe dešava: raditi s nekim s kim biste se mogli gotovo zamijeniti, u četiri ruke, s nekim koga ste prepoznali kao drugog sebe, s nekim u koga imate povjerenja, s kim provodite dane i noći u razgovorima, ko je vaš najbliži istomišljenik.

● *Da li među svojim studentima imate sledbenika?*

– Koliko znam, nemam, i ne bi mi bilo drago da ih imam. Na sreću, ili nesreću, studenti filozofije se vrlo rijetko opredeljuju za indijsku filozofiju, drugi predmeti iz zapadne filozofije, koji preovlađuju, mnogo ih više privlače. Oni koji se oduševljavaju (često nekritično) indijskom mišlju obično i nisu moji studenti. Taj interes za ono što jedna vrsta mladih misli da je indijska filozofija, obično se odvija izvan akademskih krugova i dira studente tek površno i često prolazno. Zatim, za sledbeništvo je potrebno još i nešto drugo, a to je karizmatična ličnost. Žene tu u našoj kulturi gotovo nikad nemaju, ako nisu svete Tereze. No, ne bih voljela da imam sledbenika i, dakle, da zioupotrebljavam studente, premda imati ih, koliko vidim, laska taštini.

● *Žensko pitanje kojim se bavite, kako sami kažete, »van struke«, je i »neozbiljno«, »nevažno« i »trivijalno«, kako smatraju neke vaše kolege. Gde stoje prepreke, koje su najčešće koje ste morali da savladate, koje su još uvek barijere kad nas u pristupu ovoj problematici?*

– Možda treba nekako obrnuti ovo pitanje: jedna barijera, uvjetno rečeno, koju sam ja morala da savladam da bih se bavila tom problematikom i nije velika za nekoga ko nije osjetljiv: treba samo podnijeti podsmjeh, prezir i izrugivanje, ponekad otvorenu aroganciju, češće onu u podtekstu, dvosmislenostima, smicalicama i iza leđa. Dakle, nikakva važna prepreka. Ali, da nije toga, ne bismo ni morali da govorimo o problemu. Ja, naravno, mogu da pričam i objavljujem o tome kod svih onih izdavača koji to traže (znatno ih je manji izbor nego za indologiju, npr.). To spada u sferu praktičnih problema koje žena i inače ima u svakodnevnom životu, a koje bolje ili lošije podnosi. Postoje, zatim, nimalo bez veze s ovim, i teorijski problemi ženskog pitanja, za koje mnogi (muškarci i žene) smatraju da ne postoje, da su izmišljeni. Ja, pak, smatram da oni zadiru najdublje u povijest kulture, društva itd. i posebno me zanimaju na području filozofije, psihoanalize, pa i sociologije, te se u tom smislu njima bavim, ne odvajajući ih od svojih drugih teorijskih interesa. Naglašavam da »neprijatelji« nisu ni među muškarcima ni među ženama, nego u svakome od nas.

● *»Znam, doduše, za koga bih voljela da pišem, a s druge strane prepoznajem bar jednu vrstu interesa za Indiju koji nas prati, i taj mi se redovno najmanje dopada«, citat je iz Vašeg razgovora sa N. Miševićem: Za koga biste voljeli da pišete, i ne samo o Indiji?*

– E, to je, što kažu, »složeno« pitanje. Interes za Indiju koji je ovdje spomenut je onaj o kojem sam već govorila i koji je najmanje zanimljiv, no ujedno taj najmanje i najpovršnije prati šta se u struci radi: riječ je o tim pseudoindijskim vjerama. Mislim da se radi o ljudima koji, ako i uzimaju moju knjigu u ruke, brzo je napuštaju nepročitanu jer ne ispunjava njihova očekivanja. Kada mislim na nekakve svoje fantom-čitaoce (naslućujem da ih zapravo i nema), zamišljam ih kao kulturnjake različitih profila, koje može zanimati ono što pišem u smislu neke šire kulture, i koji su radoznali i otvoreni prema drugim svjetovima. Moje su knjige, naravno, namijenjene prvenstveno neindiolozima, ljudima koji se žele informirati. Često ih zamišljam kao studente, no možda je i to uluzija. Svakako, radovala bih se kad bih znala da se to nekome dopada. Pisanje je i akt ljubavi, davanja sebe, jedno vrlo opasno prekoračenje iz sebe, gdje se čovjek stalno nalazi suočen sa svojim ništavilom, izložen, ranjiv. Pisanje je i strah od sebe, strah od suda onih do kojih nam je stalo. Čak i pisanje o nekoj usko stručnoj temi. Danas se to kaže – da je pisanje zapravo zavodenje. Ono je i samoubilačko. Jedna je stvar zamišljati (uopće ga, zapravo, ne mogu zamisliti) svog eventualnog dobrotornog čitača, a posve druga stvar – obično – sam akt pisanja, kada zamišljam osobu za koju pišem, vrlo konkretno, i time joj prinosim dar. To

je dosta nemilosrdno, ukoliko, na primjer, uopće ne znate hoće li vas dotična osoba čitati, a postoji najveća mogućnost da uopšte neće. Međutim, kad ode u štampu, tekst više nije ličan (iako mu lični element ne mora, po mom mišljenju, smetati), i tada je pisac prepušten tom čitaču bez lica, prema kojemu ja imam simpatije – svakako one koje se reflektiraju iz namjere moga teksta.

● *Ako govorimo o neofeminističkom pokretu kod nas, uslovno rečeno, gde ima više negodovanja i odricanja, kod muškaraca ili žena?*

– O pokretu kod nas ne možemo pravo govoriti, jer nekoliko ljudi koji pišu o toj temi ne mogu se, pretpostavljam, smatrati pokretom. No, ujedno je pokret (za razliku od partije, recimo) uvijek nešto fluidno što se ne može fiksirati, ne može prebrojati, što je stvar trenutka i ovisi o potrebama borbe. Tako nije rečeno da do pokreta neće jednom doći, no ni tada se neće moći prebrojati žene... Otpori nisu, koliko ja mogu da vidim, vezani za spol: i muškarci i žene katkada s jednakom žestinom odbacuju postavljanje ženskog pitanja, a kod nas to rade s prostom normativnom argumentacijom (»imate sva prava«, »zakon vam je sve!// dao« i sl.), ne razlikujući normativnu od stvarne prakse i običaja. Nemam cifre koje bi pokazivale kako muškarci pružaju ogorčeni otpor, iako bi u nekim slučajevima istraživanja možda to pokazala, budući da muškarci (generalno uzev) imaju najviše da »izgube« (u privilegijama, dakako) prilikom emancipacije i oslobodjenja žene. No, baš zato što proces nije svjestan ni promišljen, a dira tradiciju koja je patrijarhalna čak i kada toga nije svjesna, ne uočavam bitnu razliku u odbacivanju ove tematike bilo od strane žena, bilo od strane muškaraca. Isto kao što, uostalom, nikakav ženski pokret neće biti samo ženski, i pored toga što će žene uvijek morati više zapeti. Nije vjerovatno, naime, da će svi privilegirani sami odustati od svojih privilegija. Neki hoće, mnogi neće, a neki bi htjeli, ali im pada teško.

● *Žensko pitanje je unapred odrednica za poeziju koju je napisala žena. Međutim, u poslednjih nekoliko godina javile su se pesnikinje ili, tačnije rečeno, prozalistkinje koje govore o spoznaji ženskog tela na jedan nov način, otvoreno. Tu je i Erica Jong koju, pretpostavljam iz nekih razgovora, Vi cenite. Kod nas je takvih žena malo, što nije znak unutrašnje zabrane.*

– Taj put samosvijesti žene (u pisanju ili drugdje), čini mi se, počinje potvrdom vlastite subjektivnosti. Lično iskustvo ne mora da nužno zaoblazi i spol, ukoliko je on ženski. Spol može da se zanemari, ali to više nije obavezno. Pišući o njemu, oko njega, žena može (dakako, pod uvjetom da ono što piše uopće vrijedi: postoji i rdava literatura svake vrste) neposrednije da se upiše u tekst, može to da pretvori u prednost. Skoro da je veći napor u čitanju, kod čitaoca: kako prepoznati jedno specifično žensko iskustvo kao opće (s poopćavanjem muškog nikad nije bilo problema)? To je stvar kulture: u strogo patricentralnoj kulturi žensko, izgleda, ne može biti prepoznato kao opće, ali se može raditi na tome, posao je započeti i veoma je uzbudljiv. Druga je stvar, i nije s ovime u pretjeranoj kontradikciji, to što već slijedeća faza (nakon afirmacije subjekta, i žene kao subjekta) može biti dekonstrukcija samog subjekta: kada čitajući ženski tekst prepoznajem u njemu ljudsku vrijednost, kada prepoznajem u ženi čovjeka, onda, ali tek onda, postaje svejedno da li muško ili žensko. Muško i žensko ne postoje, oni su samo granice, ekstremi, a u zbilji postoje živi i mrtvi, koji (oni pravi) mogu biti samo manje ili više muško ili žensko.

● *Ako je filozofija na Istoku, ali i na Zapadu, idealistička i time, uslovno rečeno, pretpostavlja rascep na telo i duh, a duh ne može funkcionisati ako se ne suprotstavlja materiji, onda je žena stavljena u prirodu, u neistorijsko, a muškarac u istorijsko, u duh.*

– Tako nekako, s tim da je upravo žena, kao granica, ona koja sve to omogućava, ali koja ima i šansu da (se) drukčije postavi: žena ipak, očigledno, nije samo priroda, nije samo ono nepovijesno. Svojom mogućnošću da misli, žena može (za sada načelno, iako ne isključivo) bolje nego muškarac da bude na obje strane: cilj je da svi (imidž) budemo s obje strane, a žena je prva zainteresirana da se granica otvori u oba pravca. Annie Leclerc negdje govori o »tijelu bez povijesti žena i povijesti bez tijela muškaraca«. I zatim dodaje: »Žensko nije ničije, – nego ga valja uskrsnuti na korist kako žene tako i muškarca.«

Razgovor vodila: Radmila Gikić

dve pesme

biljana niškanović

Trajanje

Tvoja šarena kopilad
na jastuku,
za ime sveta;
konac je već prekinut,
i ponovo će pucati slova.
Još, beskonačno danas
misliš na telesnost,
i dva puta uzdišeš.
Jastuci se cepaju u trakama,
dotrajali kao biljke.
Svi su besposličari
i nestaju
jedan po jedan.

●
Oni su ružni
poput priljavih čaša,
kao kišom umrljana stakla,
a život im, ipak,
liže ruke kao pas.
Kao ptice su njihove umne perle,
isuviše lake,
nosi ih vetar, oni lete!

A za njima sve reži.
Kutije beznađa zatvaraju
im vidik odasvud,
i izbeljeno, prevrelo sunce
sliva se na njih,
dok ne propadne u more.
Zatim,
njihovoj nesagledivoj temi,
ni dim ne nedostaje.

